

Knowledge Consortium of Gujarat
 Department of Higher Education, Government of Gujarat
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
 ISSN : 2279-0241

Year-2 | Issue-5 | Continuous issue-11 | March-April 2014

શક્તિપીઠ બેચરાજીની ઉત્પત્તિ :- એક ઐતિહાસિક અભ્યાસ

ગુજરાતમા બે મહત્વની શક્તિપીઠોમા અંબાજી અને બહુચરાજીની ખૂબ નામના છે. અંબાજી પગપાળાધામ છે તો બહુચરાજી નાના બાળકોના કેશવપન(બાબરી) માટે ગુજરાતમા ખૂબ જ જાણીતુ છે. શ્રદ્ધાળુઓ ચૈત્રમાસમાં પગપાળા બેચરાજીની યાત્રા કરે છે. પરંતુ તેની પ્રાચીનતા અંગે તેમજ તેના ઇતિહાસ અંગે અહીં ઐતિહાસિક દષ્ટિએ વિચાર કરવામાં આવ્યો છે.

અઢારમું શતક

બહુચરાજી નું મંદિર ક્યારે બંધાયુ હશે તે સંબધી કોઇ પુરાવો મળતો નથી પરંતુ તેના દેખાવ અને શિલ્પ ઉપરથી બસો- ત્રણસો વર્ષ કરતા વધારે પ્રાચીન હોય તેવું ઇતિહાસકારોને જણાતુ નથી તેનો સભામંડપ ૧૮૩૬માં શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકાર તરફથી બંધાવવામાં આવ્યો હતો તેમ એક શિલાલેખમાં નોંધ છે^[1] અઢારમાં શતકના અંતમાં થયેલા વલ્લભ ભટ્ટ આદિ કવિઓએ બહુચરાજી નો મહિમા બહુ ગાયો છે પરંતુ એ પહેલાના ગુજરાતી સાહિત્યમાં એ સંબધી કશો ઉલ્લેખ મળતો નથી

સત્તરમું શતક

આ શતકના કોઇપણ ગ્રંથમાં બહુચરાજી સંબધી ઉલ્લેખ નથી, પરંતુ અઢારમા શતકના કવિઓએ જે દંતકથાઓનો નિર્દેશ કર્યો છે તે કદાચ આ શતકમાં શરૂ થઇ હશે ઔરંગઝેબે ગુજરાતના ઘણા તીર્થસ્થાનો નો ધ્વંસ કર્યાની નોંધ મળી આવે છે, પરંતુ બહુચરાજી ના મંદિર સંબધે સહેજ પણ મહિતી મળતી નથી.^[2]

સોળમું શતક :- કવિ ભાલણે કાદમ્બરીમાં એક પંક્તિ લખી છે.

“અથવા ગોરીઈ કીધા પુરૂષ સવે તિ નારી”

ભાલણની છબી જે પતરા ઉપર કોતરવામાં આવેલી જણાવવામાં આવે છે. તેના ઉપર કુકડાનુ ચિત્ર પણ કોતરવામા આવ્યું છે પરંતુ ઉપરની પંક્તિમાં બહુચરાજી માતાનુ નામ નથી તેમજ એમાતો પૂરૂષોને સ્ત્રી કરવાનો ઉલ્લેખ છે, જ્યારે બહુચરાજી સંબધી દંતકથામાં સ્ત્રીનો પુરૂષ અને ઘોડીનો ઘોડો બનાવવાની વાત છે .બીજી તરફ આ સમયમાં મહમ્મદબેગડાએ દ્રારકા, જુનાગઢ અને ચાંપાનેરનાં મંદિરો તોડયાની નોંધ મળે છે પણ બહુચરાજી નો ઉલ્લેખ મળતો નથી. પંદરમાં શતકનો કશો પણ ઉલ્લેખ મળતો નથી.

ચૌદમું શતક :-

અમદાવાદ વસાવનાર અહમ્મદશાહે સોમનાથનું મંદિર અને સિધ્ધપુરનો રૂદ્રમાલ તોડ્યો હોવાની માહિતી મળે છે પણ બહુચરાજી નો ઉલ્લેખ જોવા મળતો નથી ચૌદમાં શતકમાં અલ્લાઉદીન ના લશ્કરે પાટણ તેમજ બહુચરાજી નજીક આવેલુ મોઢેરા ભાગ્યુ હતું^[3] પરંતુ તેમાં બહુચરાજી નો કોઇ ઉલ્લેખ નથી.

તેરમું શતક :-

સોલંકી રાજાઓ સંબધી ઘણા ઐતિહાસિક કાવ્યો અને પ્રબંધો મળી આવ્યા છે. એમાંના કોઇમાં પણ બહુચરાજી સંબધી સહેજ પણ ઉલ્લેખ નથી જેન લેખકો બ્રાહ્મણ મંદિરનો ઉલ્લેખ ન કરે તેમ ઘણીવાર કહેવાય છે પરંતુ આ સમયમા સોમેશ્વર જેવા બ્રાહ્મણ લેખકે તેના 'સુરથોત્સવ' કાવ્યમાં પણ તેનો ઉલ્લેખ કર્યો નથી 'સરસ્વતીપુરાણ' નામના બીજા તે સમયના ગ્રંથમાં સિધ્ધરાજ સહસ્ત્રલિંગ સરોવરના કાઠે બંધાવેલા મંદિરોનું વિગતવાર વર્ણન છે.તેમા દેવીપીઠ ના મંદિરમાં એકસો અને આઠ દેવીઓની મૂર્તિઓના નામ ગણાવેલા છે એમા એકેમાં બાલાત્રિપુરા,બહિચરા કે બહુચરા નામ જોવામાં આવતુ નથી. ^[3]

બહેચર ગામ:-

માતાનું મુળ નામ બહુચરાજી પરથી પડેલા પુરુષોના નામ બહેચરદાસ અથવા બહેચરભાઈ જોવામાં આવે છે. ચરણો બહુચરા ચારણી સ્ત્રીની કથાનો સમય સં ૧૩૬૫ બતાવે છે. પરંતુ બહેચર ગામનો ઉલ્લેખ તે સમય કરતા સોવર્ષ પહેલાના એક દાનપત્રમાં છે. પાટણના રાજા ભીમદેવ બીજાનો કોઈ માંડલિક રાજા જયંતસિંહ થોડા વખત માટે પાટણનું રાજ્ય પચાવી પડ્યો હતો તણે સણખલપુરના મહાદેવના મંદિરો માટે સાપાવાડા અને ડોડીઆપાટક ગામની જમીનો દાનમાં આપી હતી તેનું સં ૧૨૮૦ નું એક દાનપત્ર મળી આવ્યું છે. તેમજ દોદીવાડા તરીકે જોતેમાં બહીચરગામનો ઉલ્લેખ છે.[4] આજે પણ આ ગામો સાપાવળા તેમજ દોદીવાડા તરીકે જોવા મળે છે.

આમ, બહુચરાજીનું મૂળ નામ બહેચરગામ ઉપરથી બહેચરાજી માતા પડ્યું હશે આરંભમાં તે ગ્રામદેવ હશે. પાછળથી આખા યુવાળમાં પ્રસિધ્ધ થઈ હશે.[5]

જૈન સહિત્યમાં શ્રી બહુચરજી - :

ગુણવિજયજી નામના જૈન સાધુએ ડીસાગામમાં સં ૧૬૮૭ ની સાલમાં "કોચરવ્યવહારીરાસ" કાવ્ય લખેલું હતું તેની કથામાં મળેલ ઉલ્લેખ મુજબ સિધ્ધ થાય છે કે બહુચરાજી ના સ્થાનકનું અસ્તિત્વ વિક્રમના પંદરમા -સોળમાં તો નિર્વિવાદ હતું તેમજ માતાનું નામ 'બહિચરજ' પ્રાચીન છે.[6]

સંદર્ભ સૂચિ:-

1. સ્વ. રામલાલ યુનીલાલ મોદી સ્મારક ગ્રંથ ભાગ-૨, પ્રકાશક શરદકુમાર શાહ પાટણ. પ્રથમ આવૃત્તિ ઇ.સ ૧૯૬૫ પૃ ૧૮૨
2. ઉપરોક્ત પૃ ૧૮૩
3. ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો ભાગ -૨, ફાર્બસ સાહિત્ય સભા અમદાવાદ. લેખ નં ૧૬૦,૧૬૫
4. રા.યુ. મોદી પ્રજાબંધુ- ગુજરાત સમાચાર 'દિપોત્સવી અંક સંવત' ૧૯૯૨
5. સ્વ. રામલાલ યુનીલાલ મોદી સ્મારકગ્રંથ ભાગ-૨, પ્રકાશક શરદકુમાર શાહ પાટણ પ્રથમ આવૃત્તિ ઇ.સ ૧૯૬૫ પૃ ૧૮૭
6. રા.યુ. મોદી પ્રજાબંધુ- ગુજરાત સમાચાર 'દિપોત્સવી અંક સંવત ૧૯૯૩

*****

ડો.પ્રવિણ વી.ચૌધરી

વ્યાખ્યાતા સહાયક, ઇતિહાસ વિભાગ,

સરકારી વિનયન કોલેજ,

દેડિયાપાડા, જિ. નર્મદા.